

Kerstin Kempker, werkzaam in een wegloophuis in Berlijn publiceerde onlangs *Mitgift*, een relaas over haar ervaringen in de psychiatrie. Tien jaar eerder was bij dezelfde uitgever *Teure Verständnislosigkeit* (kostbaar onbegrip) verschenen. Beide boeken gaan over de kloof tussen de ervaringen van mensen met psychische problemen en de manier waarop deze ervaringen door omgeving en hulpverleners geïnterpreteerd worden. 'De taal van de gekte en de tegenspraak van de psychiatrie', zo luidt de ondertitel van het eerste boek van Kempker. Deze volgorde klopt niet: niet de taal van de waanzin staat voorop, maar de taal van de macht, de taal van de norm, die haar rationaliteit alleen kan bewijzen door zich af te grenzen van het 'andere', het afwijkende, het verstorende. De grens daartussen wordt bewaakt door de taal van de psychiatrie. Tweederde van het boek is gewijd aan de taal van de macht, slechts aarzelend, schoorvoetend komt de taal van de waanzin, de taal uit het niemandsland in het tweede deel van het boek naar voren.

De auteur zelf blijft doordat het boek is opgezet als collage op de achtergrond. Niet haar eigen verhaal, maar 'het geval Franza', een onvoltooid roman van de Oostenrijkse schrijfster Ingeborg Bachmann, vormt de rode draad door het boek. Franza is een jonge vrouw die getrouwd is met een succesvolle psychiater uit Wenen.

Deze maakt haar tot object van observaties en speculaties, zorgt ervoor dat zij zijn notities over haar 'geval' vindt en daardoor werkelijk 'gek' wordt. Zij heeft nog voldoende kracht om te vluchten uit de kliniek waar zij werd opgenomen, maar niet meer voldoende kracht om te leven. Zij volgt haar broer op een expeditie door de woestijn. Daar in de woestijn kan Franza haar geschiedenis onder ogen zien, de verwoesting van haar eigen identiteit: de woestijn blijkt het niemandsland dat nog niet gekoloniseerd is door het dominante westerse, mannelijke denken. De reis door dit land wordt een reis naar het besef als vrouw zelf niemand te zijn (gewest), geen eigen naam te hebben, niet over een eigen taal te beschikken. Een weg terug is voor haar echter niet meer mogelijk: alleen in het ogenblik van haar dood vindt ze haar eigen, haar andere stem terug. Dat Kempker dit romanfragment als leidraad kiest is begrijpelijk: het geeft een indrukwekkend beeld van de destructieve kracht van het psychiatrische denken en handelen.¹⁾

In de inleiding van 'Teure Verständnislosigkeit' citeert Kempker met instemming de Engelse 'antipsychiater' David Cooper, die gekte beschrijft als een gemeenschappelijk sociaal bezit, dat ons is onvreemd, en dat wij ons langs politieke weg weer eigen moeten maken. Daarom ziet Kempker het niet als haar taak over anderen te schrijven, maar over de functie van psychiatrische uitsluiting: waarom wordt gekte, onbegrijpelijk, onvoorspelbaar gedrag als zo bedreigend gezien dat er een totale institutie zoals de psychiatrie tegenover wordt geplaatst? Om deze vraag te beantwoorden, heeft zij citaten bijeengebracht uit psychiatrische leerboeken, folders van de farmaceutische industrie, antipsychiatrische geschriften, maar ook uit het werk van auteurs die zelf op de grens tussen waanzin en normaliteit hebben geleefd of op de grens tussen wat nog net kan worden gezegd en het 'onzegbare' schrijven.

Het is Kempker erom te doen deze stemmen aan het woord te laten. Haar eigen stem blijft bewust op de achtergrond, zij wil de citaten voor zich laten spreken, niet alles verbinden en van commentaar voorzien. Toch is dit

jammer: de aaneenschakeling van citaten, hoe interessant ze ook zijn, leest niet altijd prettig. Het boek wordt boeiender waar Kempker, in weerwil van haar eigen intenties, haar eigen twijfels en vragen tegenover de opvattingen van anderen plaatst. Een ander probleem ligt in de beperking die Kempker zich heeft opgelegd, door zich uitsluitend op de taal van de verschillende partijen te richten. Daardoor blijft de praktijk, waarin deze taal- en denkvormen geworteld zijn grotendeels buiten beschouwing. En het is toch juist deze praktijk, waarin het onbegrip en de prijs, die zij die niet worden begrepen daarvoor moeten betalen, schrijnend zichtbaar wordt.

De titel 'kostbaar onbegrip' past eigenlijk beter bij het tweede boek, waarin Kempker over haar eigen ervaringen schrijft. Het doel van dit openbaar maken formuleert Kempker als volgt: "Het gaat er niet om te bewijzen dat in mijn specifieke geval de psychiatrisering fout of schadelijk was. Zo bijzonder ben ik met mijn psychiatriegeschiedenis niet. Dat ervaar ik dagelijks in mijn werk in het Berlijnse Wegloophuis. (...) Ik wil beschrijven hoe allen met de beste bedoelingen, hun eigen school volgend hun best deden en daardoor een leven in donkere zware banen leidden, in een moeras dompelden, met loodzware doden behingen. Ik wil beschrijven hoe de psychiatrie je, als ze je al niet doodt, gek maakt en hoe lang de weg naar een of andere toekomst daarna is."

Ook in dit boek lijkt Kempker te aarzelen zelf het woord te nemen: "Hoe kan ik over mijzelf schrijven zoals ik toen was, ook over die schijnbaar andere, de boze, de dode, de mateloze? Hoeveel afstand brengt twintig jaar en werkt die afstand verhelderend of versluisend? Hoe meedogenloos kan ik spreken over het gezin, de psychiaters, de medepatiënten? Wie mag ik bij naam noemen?" Opnieuw kiest ze voor een soort collage: herinneringen worden afgewisseld met fragmenten uit dagboeken en brieven uit de periode waar ze over schrijft en citaten uit de dossiers van de inrichtingen waar zij werd behandeld.

Haar verhaal is even simpel als verschrikkelijk. Ze vertelt over haar

jeugd, over haar ouders, voor wie hogerop komen het belangrijkste in het leven is. Dagboek aantekeningen van haar moeder tonen dat de opvoeding van jongs af aan gericht was op aanpassing en gehoorzaamheid. En haar vader zal later tegen zijn psychisch ontspoorde dochter zeggen: "Als ik zou beginnen over mezelf na te denken, zou ik me meteen kunnen opknopen." Bovendien zijn er veel ruzies tussen haar ouders. Aan het einde van haar middelbare school maakt ze een moeilijke periode door: ze kan zich niet meer concentreren, trekt zich steeds meer in zichzelf terug. Ze hult zich in stilzwijgen en hoopt dat iemand belangstelling en medeleven zal tonen. In plaats daarvan wordt ze naar een 'kuur' voor jongeren gestuurd: samen met 40 andere meisjes verplicht sporten, naar de sauna, zonder gelegenheid om over je problemen te praten. Ze wil weer weg, gebruikt haar dagboek, waarin ze 's nachts haar sombere gedachten noteerde, als bewijs dat het verblijf niet helpt. Dit werkt, maar de prijs is hoog. Ze wordt opgehaald en in haar woonplaats in Mainz in de psychiatrie opgenomen. Daar krijgt ze grote hoeveelheden psychofarmaca te slikken, bovendien wordt ze onderworpen aan een insuline-shockbehandeling. Het gevolg: ze is permanent duf, kan nog maar traag bewegen en denken. Ze weet niet dat dit het gevolg is van de 'behandeling', en voelt zich nu pas echt ziek. Met kerstmis krijgt ze veel bezoek en cadeautjes. Ze voelt zich er ongemakkelijk bij: haar kamertje heeft maar één stoel, geen plek om cadeaus te laten, ze is dik geworden, kan maar moeilijk spreken, en trouwens, wat zou ze moeten zeggen? Ze voelt zich als de man uit het verhaal van Kafka, die plotseling ontdekt dat hij in een reusachtig insect veranderd is. Net als hij wordt ze door haar naasten bekeken met een mengsel van wantrouwen, bezorgdheid en afkeer. Ze lijken te zoeken naar een reden om haar op te mogen geven. Na een kort verblijf in haar ouderlijk huis, waar ze zich - afkickend van de medicijnen? - zieker voelt dan ooit, gaat ze vrijwillig terug naar de inrichting, waar de behandeling met medicijnen en insuline wordt voortgezet. De chef de clinique vraagt

elke dag hoe het met haar gaat, waarheidsgetrouw antwoordt ze stevast dat het niet beter maar slechter gaat. Zijn reactie: nog meer medicijnen. Pas vier maanden later, als zij op initiatief van haarzelf en haar ouders naar een kliniek in Zwitserland wordt overgeplaatst, worden haar medicijnen drastisch gereduceerd.

De manier waarop Kempker haar verhaal vertelt maakt het voor de lezer eenvoudig om zowel het 'gewone' als het uiterst bizarre van deze geschiedenis te herkennen. Het is vrij gewoon om, als je in een ziekenhuis ligt, erop te vertrouwen, dat de dokters hun best doen je beter te maken. Het wordt bizar, als je later moet ontdekken, dat je er juist door deze behandeling zo beroerd aan toe was. Vanuit de medische benadering die de psychiaters aanhangen deden de artsen hun best; als lezer ga je beseffen dat door hun handelen een meisje, wier voornaamste probleem het onbegrip van haar omgeving en haar onvermogen met iemand over haar problemen te spreken lijkt te zijn, in een toestand wordt gebracht die elk menselijk contact onmogelijk maakt. De kracht van het boek ligt erin dat deze verschillende perspectieven, de manieren waarop zij botsen en de gevolgen die dit voor haar persoonlijk gehad heeft, helder naar voren komen.

Dit geldt misschien wel in bijzondere mate voor het hoofdstuk dat gewijd is aan haar tweejarige verblijf in een Zwitserse kliniek. Zij signaleert het contrast tussen deze kliniek en de inrichting waar ze vandaan kwam, maar maakt ook duidelijk hoe moeilijk zij in deze nieuwe omgeving kon aarden. Zo was men hier veel minder gul met medicijnen. Maar zodra ze iets helderder wordt, wordt ze zich pijnlijk bewust van haar deplorabele toestand. Over de haar voorgeschreven dosis

Kerstin Kempker

Notizen vom Verschwinden

oordeelt ze: "Het is te veel en te weinig: te veel om weer te ontdekken wie ik zonder medicijnen zou kunnen zijn, en te weinig om rust te vinden." Ook wordt hier meer gepraat, maar Kempker heeft geen vertrouwen meer in de taal, bovendien blijft het praten van de hulpverleners bij beeldspraak en vage aanduidingen. Het spreken wordt nooit concreet. Met schrijven is ze gestopt, omdat ze geleerd heeft dat dat gevolgen kan hebben die niet te overzien zijn. Zo rest haar niets anders dan te zwijgen en via destructieve acties te bewijzen dat zij er ernstiger aan toe is dan de anderen. Dit wordt voor haar het enige waar ze goed in is: verplegers en patiënten keer op keer door onverwachte acties de stuipen op het lijf jagen. Zo wil ze de in haar ogen geforceerd vriendelijke en goedmoedelijke sfeer doorbreken en bereiken dat de anderen zich net zo radeloos en wanhopig gaan voelen als zijzelf, pas dan zal ze niet meer alleen zijn. De reden voor haar wanhoop heeft Kempker al eerder onder woorden gebracht: "Na enkele maanden in de psychiatrie besepte ik dat ik zonder diploma zou blijven, op zijn hoogst ongeschoold werk zou kunnen doen. Voorlopig word ik nog behandeld; misschien spoedig alleen nog maar

verpleegd. Mensen die belangrijk voor me zijn, heb ik niet meer. Mijn familie is gelukkig ver weg. En ik zelf, op mezelf teruggeworpen, zonder doel en zonder taak, dat gaat toch niet. Als ik in de spiegel kijk zie ik doffe, waterige ogen in een opgezwollen gezicht."

Ondanks alles ontstaat er in de twee jaar dat zij in Zwitserland verblijft een vertrouwensrelatie met haar therapeut. Pas jaren later, als ze naar Neurenberg is verhuisd om de therapie bij hem af te ronden begint ze te twifelen aan de zin van deze gesprekken: "Het gaat niet over het verleden, niet over haar gezin, niet over haar jaren in de psychiatrie en evenmin over haar toekomst: alleen het hier en nu, dat wil zeggen de therapie zelf lijkt van belang." Als hij de kliniek verlaat, weigert de verzekering nog langer te betalen voor haar verblijf, en wordt ze tegen haar zin overgeplaatst naar een therapeutische inrichting vlakbij de woonplaats van haar vader in Noord-Duitsland. Haar afdeling blijkt met opheffing te worden bedreigd; deze laatste etappe van haar Odyssee door de psychiatrie duurt daardoor vrij kort. Een verpleegkundige helpt haar aan een zolderkamer, hij woont met zijn vriendin op dezelfde verdieping. Zo begint de lange weg terug naar een 'gewoon' leven. Een weg die moeilijk is, niet alleen wegens haar eigen angsten en onzekerheden, maar ook omdat de mogelijkheden voor iemand met een psychiatrisch verleden beperkt zijn. Maar het is ook een weg die

soms, door praktische hulp van anderen, weer onverwachte perspectieven krijgt.

Zo krijgt ze van haar vader een nuttig cadeau: een typemachine. Ze ontdekt opnieuw de kracht van het schrijven: "Schrijvend vinden mijn gedachten letters en komen ze eindelijk naar buiten." Ze schrijft vele brieven aan een Zwitserse schrijver, die ze haar 'fantoom' noemt. Zij roemt hem, omdat hij bereid is haar brieven te lezen en soms zelfs te beantwoorden, belangstelling toont zonder er geld voor te willen. In een van die brieven memoreert zij de doden: velen die zij in de psychiatrie ontmoet heeft hebben zich inmiddels van het leven beroofd. Zij voelt zich schuldig ondanks alles overleefd te hebben; opgaan in het dagelijkse leven buiten de psychiatrie en plannen maken voor de toekomst voelt als verraad ten opzichte van hen. Toch is dat laatste wat iedereen van haar verwacht. Vooral haar ouders dringen erop aan dat ze iets onderneemt: werk zoeken, een opleiding beginnen of zich af laten keuren om een uitkering te kunnen aanvragen; in elk geval wensen zij niet langer in haar levensonderhoud te voorzien.

Deze druk, gecombineerd met haar eigen onzekerheid en de vooroordelen die zij in de maatschappij ontmoet, brengen haar nog een aantal keren aan de rand van een crisis. Ze wordt bijvoorbeeld door de plaatselijke boekhandelaar, die haar al bijna had aangenomen, de deur uitgewerkt zodra haar

'ziekte' ter sprake komt. Maar gelukkig krijgt ze ook uit onverwachte hoeken steun. Iemand van het arbeidsbureau helpt haar aan een baantje, dat haar na enkele weken het recht op omscholing zal verschaffen. Deze opleiding accepteert haar, hoewel ze net een zelfmoordpoging achter de rug heeft en geeft haar de ruimte die ze nodig heeft om zich in haar eigen tempo aan de nieuwe situatie aan te passen. Zo lukt het haar uiteindelijk een nieuw bestaan te vinden. Haar psychiatrie-ervaringen probeert ze de eerste jaren te vergeten. Dat ze zich later niet alleen praktisch inzet voor andere slachtoffers van het psychiatrisch onbegrip, maar ook haar eigen ervaringen zo indrukwekkend weet te verwoorden, verdient respect, bewondering en navolging.

Michi Almer

Kerstin Kempker:

Teure Verständnislosigkeit.

Die Sprache der Verrücktheit und die Entgegnung der Psychiatrie.

Peter Lehmann Antipsychiatrieverlag, Berlin 1991

ISBN 3-925931-04-X,

prijs: DM 19.80

en

Kerstin Kempker: *Mitgift.*

Notizen vom Verschwinden.

Peter Lehmann Antipsychiatrieverlag, Berlin, 2000

ISBN 3-925931-15-5,

prijs: DM 29.80

Schrijven voor Deviant? (aanwijzingen voor auteurs)

Wilt u een artikel, reactie of gedicht schrijven voor Deviant? Welkom! Enkele aanwijzingen:

- Houdt het kort en bondig. Het maximum aantal woorden voor een artikel is 2200 woorden, een verslag of recensie 1400 woorden, een reactie 500 woorden, een column 850 woorden.
- Vermijd onnodig moeilijke woorden en lange zinnen.
- Licht namen en titels zodoodig toe en schrijf afkortingen de eerste keer voluit.
- Gebruik het groene boekje of de spellingcontrole (wij zijn vrijwilligers en in het corrigeren zit veel werk).
- Lever kopië getypt aan en zo mogelijk ook op een diskette. Noem tabellen en afbeeldingen los bijvoegen. Platte tekst: vermijd de voerbots- en tabelrijntjes.
- Foto's en illustraties zijn welkom, denk daarbij om de auteursrechten.
- Binnen een maand hoort u of uw bijdrage zal worden geplaatst.

Deadline voor nummer 28: 9 januari 2001. Voor de rubrieken Mededelingen, Agenda en De Waan van de Dag kunnen bijdragen tot drie weken na deze deadline worden toegezonden.

Noot

1. Bachmann's roman maakt samen met 'Malina' en het eveneens onvoltooid gebleven 'Requiem voor Fanny Goldmann' deel uit van de 'Todesarten-cyclus'. Net als Brecht was ook Ingeborg Bachmann van mening dat er in onze maatschappij vele manieren bestaan om een mens te doden en dat slechts een klein deel daarvan aandacht krijgt van pers, justitie en politie. Het psychiatrische denken, dat de ander tot object, tot geval maakt is er daar een van. Overigens wantrouwt Bachmann ook haar eigen métier, de literatuur: Fanny Goldmann wordt het slachtoffer van een schrijver met wie zij een relatie had en die hun relatie, en alle verhalen die zij in deze relatie aan hem toevertrouwde, gebruikte om er een roman van te maken.